

prof. dr hab. Andrzej M. de Tchorzewski

Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgra Mateusza Mazurka
nt.: *Doświadczenie wychowania religijnego w rodzinie. Studium fenomenologiczne*
wykonanej na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie
pod kierunkiem p. dr hab. Andrzeja Ryka, prof. UP

Wychowanie religijne jest obiektem zainteresowań badawczych kilku dziedzin naukowych. W przypadku recenzowanej pracy mamy do czynienia z podejściem interdyscyplinarnym, a mianowicie teologią oraz pedagogiką. Przeważa w niej jednak spojrzenie na wychowanie religijne z pozycji katechetyki, która wchodzi w szczególny alians z wieloma subdyscyplinami nauk pedagogicznych. Autor rozprawy daje temu wyraz w poszczególnych rozdziałach i ich szczegółowych sekwencjach, co dowodzi o jej oryginalności. Teologia nie jest jednak domeną moich dociekań naukowych, stąd w recenzji uwyrażnię spojrzenie na cały projekt badawczy z punktu widzenia nauk pedagogicznych, zwłaszcza ogólnej teorii wychowania, dla której wychowanie religijne jest jednie jedną z ważnych dziedzin szeroko rozumianej rzeczywistości społecznej i przestrzeni pedagogicznych.

Pan mgr Mateusz Mazurek uczynił przedmiotem poznania naukowo-badawczego doświadczenie wychowania religijnego w rodzinie. Nie ulega wątpliwości, że rodzina, w której religia i wiara stanowią ważne punkty odniesienia nie tylko do świątecznego, ale i codziennego życia jej członków, jest podstawową wspólnotą, w której doświadcza się wiedzy i przeżyć o charakterze transcendentalnym. To one łącznie kształtują zachowania, postępowanie, poglądy i postawy, dla których w rodzinie chrześcijańskiej wartością uniwersalną i ponadczasową jest Bóg Osobowy, który jest Bytem Koniecznym, Stwórcą i Duchem Nieskończenie Doskonałym, objawiającym się w sposób nadprzyrodzony za pośrednictwem ksiąg Starego i Nowego Testamentu oraz Tradycji, czyli ustnych pouczeń, które zawierają prawdy wiary, głoszą je i wyjaśniają. Należy przyjąć, że z takich założeń zrodził się cały zamysł badawczy Doktoranta o czym świadczy treść rozprawy.

Pracę doktorską p. mgr Mateusz Mazurek rozpoczyna od Wstępu (s.5-18), w którym bardzo obszernie wyjaśnia motywy podjęcia badań i wybór tematu rozprawy. W moim odczuciu tekst Wstępu jest nadmiernie rozbudowany, a jego lektura świadczy o tym, że Autor skłania się ku analitycznemu podejściu do podejmowanych kwestii, zaś mniejszą wagę przywiązuje do ujęć syntetycznych.

Dysertacja podzielona jest na trzy zasadnicze części, które Autor zatytułował następująco: Część Teoretyczna (s.19-117), Część Metodologiczna (s.118-179) i Część Empiryczna (s.180-322). Składają się one z podrozdziałów, które podzielone są na szczegółowe sekwencje. Całość zamyka Bibliografia, Abstrakt w j. angielskim, Spis tabel i schematów, a nie schematów i tabel. Łącznie praca liczy 356 stron.

Część teoretyczną otwiera kolejny Wstęp (s.20-28), który ma ukazać bardziej pogłębioną relację zamysłu badawczego p. mgra M. Mazurka polegającą na wyjaśnieniu obranej przez niego fenomenologicznej perspektywy badań ze strukturą pracy. Uzasadnia w ten sposób założenia własnej strategii badawczej, wolnej od wiedzy (teorii, systemu pojęć) i osobistych przekonań badacza, zaś koncentrującej się na poznaniu ejdetycznym, czyli „czystym” uchwyceniu istoty badanego zjawiska. Autor odwołując się do odpowiednio dobranej literatury konstruuje własną wizję i koncepcję badań nad fenomenem jakim jest doświadczenie wychowania religijnego w rodzinie. Dopelnieniem tej kwestii są trzy podrozdziały tej części rozprawy poświęcone analizie takich terminów, jak rodzina, wychowanie oraz wychowanie religijne. Ich dobór i kolejność jest uzasadniona i adekwatna do tematu dysertacji. Tyle, że mamy tu do czynienia z pewnym brakiem konsekwencji.

W podrozdziale „Rodzina” Autor zapowiada przegląd „wybranych definicji, klasyfikacji i typologii” rodziny. Niestety, trudno uznać tekst (s.28) za wyczerpujący w sensie poznawczym. Autor poza tym, że przytacza skrótowe określenia rodziny pięciu uczonych, nie dokonuje analizy definicji tego pojęcia, nie przeprowadza klasyfikacji, ani typologizacji, które są ważnymi narzędziami logiczno-metodologicznymi. W opisie „przemian rodziny we współczesnym świecie” (s.29-37) zbyt ogólnikowo podchodzi do zmieniających się jej funkcji i wynikających z nich następstw. Kolejna sekwencja w tym rozdziale odnosi się do ukazania rodziny chrześcijańskiej w ujęciu doktrynalno-teologicznym (s.37-41). Konstatuje w tym fragmencie rozprawy, że rodzina taka winna realizować łącznie swoje doczesne zadania z celami nadprzyrodzonymi. Czy w rzeczywistości tak jest? To pytanie wymaga poszukiwań odpowiedzi w wymiarze badań empirycznych, zwłaszcza w sytuacji, gdy we współczesnym świecie wierni różnych wyznań chrześcijańskich przeżywają globalny kryzys aksjonormatywny mający swoje odzwierciedlenie w ich religijności.

Z kolei w sekwencji zatytułowanej „Wychowanie” Autor opisuje podstawowe instytucje wychowawcze (s.41-46) i dalej przechodzi do omówienia wybranych definicji wychowania (s.46-54). Słusznie zauważa, że termin *wychowanie* nie doczekał się uniwersalnej definicji w naukach humanistycznych i społecznych (w tym przede wszystkim w naukach pedagogicznych), że jego treść i zakres zależne są od reprezentowanej przez poszczególnych

autorów orientacji filozoficzno-światopoglądowej. Mgr Mateusz Mazurek opowiada się za tymi określeniami *wychowania*, które mają swoje uzasadnienie w bliskiej chrześcijaństwu myśli personalistycznej. Szkoda, że dla potrzeb własnych badań nie podjął autorskiej próby zdefiniowania tego terminu, co umożliwiłoby bardziej precyzyjną analizę doświadczenia wychowania religijnego w rodzinie, która była przedmiotem Jego badań. Nie znajduję uwyrażnienia tej kwestii w kolejnej sekwencji zatytułowanej „Wychowanie religijne i doświadczenie wychowawcy –wybrane ujęcia” (s.55-66). I chociaż ten fragment pracy jest opracowany w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu badań Autora, to z poznawczego punktu widzenia byłoby zasadne w tytule tej sekwencji zastąpić spójnik „i” spójnikiem „a”, co pozwoliłoby na uchwycenie i uwyrażenie związków treściowych pomiędzy obu członami tego zdania.

W podrozdziale „Wychowanie religijne” (s. 66-117), który składa się z siedmiu sekwencji szczegółowych, chcę zwrócić uwagę jedynie na dwie. Pierwsza dotyczy „celów wychowania”(s.69-74), druga - „metod wychowania religijnego.” (s.86-114). Obie należą do podstaw teoretycznej wiedzy o wychowaniu. Podstawą dla pierwszej jest teleologia wychowania, dla drugiej - technologia wychowania. Tytuł pierwszej winien być dopełniony słowem „...religijnego,” gdyż Autor ogranicza się jedynie do takiego podejścia. Wyprowadza je z ideału wychowania religijnego, w którym łączy się ludzki wymiar naturalny z nadprzyrodzonym, zaś Kościół i jego Magisterium uściśla je poprzez cele oparte na cnotach teologicznych, będących ich źródłem. Zbrakło mi w przeprowadzonej analizie przeprowadzenia taksonomii celów wychowania religijnego wg kryterium aksjologicznego będącego wyznacznikiem sensu życia i związanych z nim postaw religijnych, które podkreśliłyby pedagogiczny charakter dysertacji. Przyjmując, że wychowanie religijne oparte jest na wartościach mistyczno-duchowych, które wyznaczają jego cele prowadzące do takich kategorii postaw, jak: cenięcie prawdy, której źródłem jest wiara, dążenie do świętości, czyli heroiczne kierowanie się zasadami życia chrześcijańskiego, wewnętrzna wolność, ukształtowane sumienie itp. Autor dotyka tych kwestii (por. s. 101, 102, 109) w kolejnej sekwencji, analizując „metody wychowania religijnego” (s. 86-114), ale widzę ich miejsce w sekwencji poświęconej celom wychowania (przyp. AMdeT – religijnego).

„Metodom wychowania religijnego” p. mgr Mateusz Mazurek poświęca sporo miejsca (28 stron). Zbrakło mi w miarę precyzyjnego dookreślenia terminu „metoda wychowania religijnego”. Są nimi zapewne sposoby postępowania, stosowane świadomie, systematycznie i konsekwentnie przez osoby wychowujące. Metoda to sposób dochodzenia do wyznaczonego celu wychowawczego. Z pewnością są nimi wymienione przez Autora takie, jak: przykład

(dawanie świadectwa), modlitwa (nie należy jej utożsamiać z odmawianiem pacierza). Autor zalicza także do nich obyczaj, a pomija zwyczaje i tradycję, które w wychowaniu religijnym stanowią bardziej fundament jego klimatu i atmosfery aniżeli metodę pedagogiczną. Klimat wychowawczy i atmosfera wychowawcza – tak mi się przynajmniej wydaje - bardziej wiążą się z formami wychowania, czyli tworzeniem sytuacji o charakterze pedagogicznym, służącymi realizacji celów i zadań oraz aktywności podmiotów procesu wychowania prowadzącymi do osiągnięcia zakładanych rezultatów. Zaliczenie kar i nagród (s.91-101), do których Autor wraca w dalszej części tego fragmentu rozprawy (s.104-109) nie jest poprawne, gdyż w ogólnej teorii wychowania uznaje się je za środki, nie zaś za metody. Metodami są natomiast karanie i nagradzanie. W omawianej sekwencji pojawia się także kwestia „wolności w ujęciu religijnym i wolność religijna” (s.101- 102) oraz „miejsce wolności w wychowaniu religijnym” (s.102-103). Pewnie w jakimś stopniu korespondują one z zagadnieniem stosowania metod wychowania religijnego, ale czy w tym fragmencie rozprawy jest dla nich zasadne miejsce? Całość tej sekwencji mgr Mateusz Mazurek kończy rozważaniami zatytułowanymi „wychowanie moralne – kształtowanie sumienia” (s.109-114). Wychowanie moralne w naukach pedagogicznych ujmowane jest w kategoriach dziedziny, która należy do całokształtu procesu wychowawczego. Ma ono swoje cele, które sprowadzają się do kształtowania dyspozycji psychicznych warunkujących zachowania moralne, kształtowania charakteru rozumianego jako określona zdolność i wrażliwość na wartości moralne i związane z nimi motywy postępowania oraz kształtowanie przekonań i ocen moralnych, które stanowią fundament sumienia, niezależnego od czynników zewnętrznych, będącego głosem wewnętrznym człowieka pomagającym ocenić własną postawę wobec czynów i działań w kategoriach dobra – zła. Kształtowanie sumienia jest z pewnością ważną metodą w procesie wychowania religijnego. Autor rozprawy uzasadnia ją odwołując się do doktryny katolickiej, erudycji jej twórców, ich wiedzy biblijnej oraz świadomości znaczenia i roli w życiu indywidualnym i zbiorowym. Rozważania wokół tego zagadnienia uważam za interesujące i świadczące o dociekliwości poznawczej mgra Mateusza Mazurka.

Ostatnią sekwencją, niejako podsumowującą rozważania rozdziału I, jest autorskie nakreślenie „modelu wychowania religijnego prezentowanego w ramach Drogi Neokatechumenalnej” (s.114-117). Termin *model* w rozumieniu nauk pedagogicznych jest prezentacją możliwych i zarazem realnych działań wychowawczych, które odzwierciedlają w sobie zawsze jakąś ideę oraz wyrażają zamiar jej urzeczywistnienia. Ten warunek został przez Autora spełniony.

Część metodologiczna (rozdz. II) składa się z 2. zasadniczych podrozdziałów, a mianowicie z omówienia perspektywy filozoficznej własnych badań oraz zaprezentowania autorskiej koncepcji badań (s. 118-179). W podrozdziale 1. *Perspektywa filozoficzna (paradygmat)* zostały omówione zasadnicze kwestie uzasadniające obraną przez mgra Mateusza Mazurka strategię badań jakościowych opartych na przesłaniach fenomenologii, która oznacza system i cały prąd myślowy nawiązujący nie tylko do aparatu pojęciowego, ale również do metody badań, będących – jak twierdził E. Husserl – „doświadczeniem przeżytym” kryjącym się za każdą operacją umysłową. Z tego zadania Autor rozprawy wywiązał się kompetentnie o czym świadczy intelektualna spójność tekstu.

Autor rozprawy postawił sobie dwa cele: 1. „...opis doświadczenia wychowania religijnego i uchwycenie istoty tegoż doświadczenia jawiącej się w narracjach badanych rodziców” (s.149); 2. „...poszukiwanie wskazań i rekomendacji dla szeroko rozumianej działalności w dziedzinie wychowania religijnego” (s. 149). Celowi głównemu towarzyszą cele szczegółowe (s.151). Jasno sformułował główny problem badawczy w postaci pytania dopełnienia, które przyjęło postać następującą: „Jak rzeczywistość wychowania religijnego jawi się we własnym doświadczeniu badanych i co jest istotą tej rzeczywistości?” (s.149). Następnie opisał dobór własnej metody i technik badawczych nie stroniąc od dyskusji nad podejściem do tej kwestii w literaturze z zakresu metodologii badań pedagogicznych i przychylając się ku metodom stosowanym w badaniach jakościowych. Wiodącą drogą gromadzenia danych był pogłębiony wywiad, który poddał szczególnemu typowi analizy posługującej się intuicją i redukcją ejdetyczną oraz fenomenologiczną. Nie są to powszechnie stosowane sposoby gromadzenia i analizy danych w naukach pedagogicznych, ale znajdują coraz więcej zwolenników, którzy unikają badań opartych na założeniach metodologii typowych dla orientacji pozytywistycznej. Uzasadnił też, że podstawowym narzędziem w tej strategii badań jest osoba badająca, (s.161), czyli sam doktorant z wykształcenia teolog i katecheta posiadający osobiste doświadczenie rodzinne oraz formacyjne uzyskane w neokatechumenacie i duszpasterstwie akademickim (s.165), które przesądziły o wyborze tematu projektu badawczego i sposobie jego realizacji przez Autora dysertacji.

Część empiryczna (rozdz. III) to rzetelny opis i analiza zgromadzonego materiału - jak ją określa Autor w sekwencji 3 - „analiza ejdetyczna badanego fenomenu(s.181-242). Interesujące z poznawczego punktu widzenia jest ustalenie struktury doświadczenia badanych, która została ukazana za pomocą powszechników (kategorii) egzystencjalnych i pedagogicznych. Ta część pracy jest czytelna, wyrazista i dobrze udokumentowana wypowiedziami badanych udzielonymi w trakcie wywiadów narracyjnych.

Sam przebieg badań obejmował 2 lata kalendarzowe (2017-2019), w ramach których mgr Mateusz Mazurek przeprowadził 5 wywiadów (od 1 do 2h) tylko z jednym małżeństwem w odstępach kilkumiesięcznych. W tym miejscu rodzą się pytania: czy obrana droga przebiegu badań jest w przekonaniu Autora drogą najbardziej optymalną do uzyskania wiarygodnej, czy prawdopodobnej odpowiedzi na postawiony problem badawczy? Czy uzyskany materiał poddany analizie ejdetycznej był wystarczający na tyle, aby móc orzekać z dużym prawdopodobieństwem o doświadczeniu i rozumieniu istotności wychowania religijnego, jakim dysponują badani rodzice? Czy w oparciu o przeprowadzone badania udało się Autorowi sformułować bardziej oryginalne wnioski i wskazania praktyczne dla całego procesu wychowania religijnego? Te, które opisuje Doktorant w *Podsumowaniu* (s. 243-252) nie odbiegają od obowiązujących ustaleń współczesnej katechetyki¹. Zabrakło mi w tym miejscu również odniesień do twórczości naukowej prof. Heleny Słotwińskiej, znanej i cenionej pedagog religii, która podejmuje w swoich pracach tematykę szeroko rozumianego wychowania religijnego², a której publikacji nie znajduję nawet w bibliografii recenzowanej rozprawy.

Sam zestaw bibliografii jest niezwykle bogaty, chociaż nadmiernie rozbudowany, gdyż powtarzają się w nim niektóre pozycje. Należało się też spodziewać, że Autor rozprawy dokona korekty tekstu (trafiają się błędy językowe i tzw. „literówki”).

Rozprawa doktorska mgr Mateusza Mazurka –jak wspomniałem na początku recenzji – ma wyraźny charakter interdyscyplinarny, z nachyleniem i przewagą ku teologii – katechetyki. A że ta ostatnia ma swoje odniesienie do nauk pedagogicznych można ją uznać za rozprawę mieszczącą się w obszarze pedagogiki. Stąd w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym w brzmieniu ustalonym w Ustawie z dnia 18 marca 2011 roku (Dz.U. Nr 84, poz. 455 z późniejszymi zmianami) opowiadam się za dalszym procedowaniem przewodu doktorskiego i przystąpieniem mgra Mateusza Mazurka do publicznej obrony.

Kraków, 04.09.2019 roku

---

¹ o czym można się przekonać z treści publikacji zamieszczanych w takich periodykach, jak np. *Rocznik Pastoralno-Katechetyczny*, *Studia Katechetyczne*, czy *Rocznik Teologiczny* lub *Paedagogia Christiana*, *Przegląd Religioznawczy*, *Teologia Praktyczna*.

² Por.: np. H. Słotwińska: *Wychowawcze wartości wzorów osobowych*, Wyd. KUL, Lublin 2008; *Pedagogiczny wymiar życia sakramentalnego. Studium z pedagogiki religii*, Wyd. KUL, Lublin 2019; *Pedagogika religii w relacjach z dyscyplinami teologicznymi*, Wyd. KUL, Lublin 2016; *Wychowanie chrześcijańskie szansą integralnego rozwoju człowieka. Studium z pedagogiki religii*, *Impuls*, Kraków 2019